

Голові разової спеціалізованої вченої ради (ID 462)
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
д. ю. н., проф. ЗАБОРОВСЬКОМУ Віктору

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри цивільного права факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» ХАРИТОНОВА Євгена Олеговича на дисертацію Логойди Володимира Михайловича на тему: «КРИПТОВАЛЮТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії (галузь знань 08 «Право», спеціальність «081» Право) до разової спеціалізованої вченої ради (ID 462)

22 листопада 2022 р.

ХАРИТОНОВ

Євген Олегович

Автор цифрового підпису
ХАРИТОНОВ Євген Олегович

Дата: 2022.11.22 18:48:31
+02'00'

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження.

Згідно даних ресурсу <https://www.coingecko.com/> у світі існує понад 13,2 тисячі криптовалют із загальною капіталізацією станом на 08.11.2022 понад 1 трильйон \$ та щоденним обсягом торгів понад 100 млрд. \$.

Водночас, правове явище, що досліджується, хоч і має настільки значні масштаби, але недостатньо врегульоване цивільним законодавством України. Правові позиції суб'єктів владних повноважень України щодо криптовалюти, що формувалися протягом останніх 8 років, є фрагментарними і непослідовними, а комплексне профільне законодавство на момент подання дисертації до захисту лише знаходилося в процесі формування (Закон України «Про віртуальні активи» ще не набув чинності), причому кілька спроб законодавчого врегулювання виявилися невдалими саме через недостатню наукову розробку базових аспектів проблеми – спірність пропонованих

визначень понятійно-категоріального апарату, дискусійність визначення правової природи криптовалюти, її місця в системі об'єктів цивільних прав.

Тому актуальність встановлення правової природи цього складного об'єкту, його характерних рис і особливостей, співвіднесення його з іншими об'єктами цивільного права, сумнівів не викликає, а звернення автора до відповідної проблематики слід визнати доцільною і своєчасною, такою, що має не лише теоретичне, але і велике практичне значення.

До того ж, слід констатувати, що в умовах функціонування криптовалюти як глобального явища автономне правове врегулювання статусу та правил обігу криптовалюти в Україні, без урахування міжнародного досвіду, особливо правових позицій ключових торгових партнерів України (країн ЄС, США, Китаю, Туреччини, країн СНД тощо), здатне призвести до виникнення гострих правових колізій при здійсненні транскордонних операцій з криптовалютою, що потенційно загрожує завданням збитків громадянам та юридичним особам України. Відтак, є потрібним детальне вивчення законодавства і правозастосовчої практики іноземних країн, а також прогнозування основних тенденцій їх розвитку на найближчу перспективу для максимальної адаптації законодавства України до потреб міжнародної торгівлі.

Вже наявні окремі інструменти нормативного врегулювання правового статусу та обігу криптовалюти в Україні демонструють недостатню ефективність у регулюванні даного ринку, а пропонувані державою у цивільному законодавстві засоби захисту прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин часто виявляються нерелевантними. З огляду на це, правовий статус криптовалюти в Україні та її місце в системі об'єктів цивільних прав потребують переосмислення.

Крім цього, відсутність комплексної теоретичної та нормативно-правової бази щодо криптовалют стримує розвиток ринку фінансово-технологічних інновацій в Україні, що здатне призвести до стратегічного відставання України від провідних розвинутих країн світу, а також зашкодити задекларованому Україною зовнішньополітичному курсу на інтеграцію з Європейським Союзом.

Цими та багатьма іншими обставинами і зумовлена актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх новизна зумовлюється високим науковим ступенем та рівнем доведеності висновків та результатів дисертаційного дослідження. Ознайомлення із дисертацією дозволяє зробити висновок про те, що автор поставився до її підготовки сумлінно, відповідно до вимог освітньо-наукової програми. Окремо слід наголосити, що текст дисертації в повній мірі відповідає меті дослідження, яка співвідноситься із поставленими задачами, а назва роботи відповідає її змісту.

Важливе місце в дисертаційному дослідженні займає джерельна база, яка представлена такими блоками: 1) наукові публікації; 2) чинне законодавство; 3) судова практика.

Поруч із цим, знайомство із науковою працею В.М.Логойди вочевидь вказує на доволі широке використання автором наукових джерел у тексті дисертації, що об'єктивно дозволяє дійти висновку про відсутність у дослідженні як привласнення авторства чи чужого твору науки та випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності. Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками дисертанта. Концептуально вірним уявляється підхід автора до побудови структури наукової роботи, за якою архітектоніка дисертаційного дослідження дозволяє повною мірою досягти поставленої мети за допомогою обраної методології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни підтверджений теоретичною (понад 300 джерел) та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та

узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства та судової практики різних країн світу у цій сфері.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням Логойди Володимира Михайловича дозволяє стверджувати, що сформульовані у дисертації наукові висновки і рекомендації мають належну міру достовірності та обґрунтованості, що вимагаються від наукових досліджень.

Поставлені при написанні дисертаційного дослідження завдання у цілому розкриті. Результати виконання кожного з поставлених у вступі завдань дослідження відображені у висновках до дисертації.

Теоретичні дослідження у галузі правового статусу і обігу криптовалют вже здійснювалися і надалі здійснюються в Україні та за кордоном, однак подані здобувачем до захисту результати дисертаційного дослідження відрізняються оригінальністю ідей і саме в такому вигляді не публікувалися раніше, а отже дисертація має необхідний рівень новизни для висновку про її важливий внесок у науку цивільного права.

Здобувачем використано як загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, логіко-семантичний, системно-структурний), так і спеціальні (порівняльно-правовий, історично-правовий, метод тлумачення норм права) методи наукового дослідження. Основним спеціальним методом дослідження визначено порівняльно-правовий, за допомогою якого співставлялися правові погляди і підходи різних держав / об'єднань держав до регулювання правового статусу криптовалюти. Даний метод застосовано в розділі 2 дисертації, який присвячений вивченню правового регулювання криптовалюти в зарубіжних країнах, а також фрагментарно – в підрозділах 1.2 (для розв'язання проблем кваліфікації криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав) та 3.2. (при формулюванні пропозицій щодо удосконалення законодавства України з посиланням на міжнародний досвід) дисертації. Історичний (історично-правовий) метод дослідження використовувався здобувачем у підрозділах 1.1. (при характеристиці генезису грошей) та 3.1. (у зв'язку з дослідженням динаміки поглядів суб'єктів владних повноважень на правову природу

криптовалюти та законопроектних пропозицій по врегулюванню криптовалюти, що подавалися суб'єктами права законодавчої ініціативи) дисертації. Метод тлумачення норм права використовувався здобувачем по всьому тексту дисертації, особливо у розділах 1 (при аналізі дефініцій, а також при співставленні криптовалюти з традиційними об'єктами цивільних прав) та 3 (при дослідженні діючого та перспективного законодавства України з питань регулювання статусу та обігу криптовалют).

Обрану здобувачем методологію слід вважати релевантною для даної теми дисертаційного дослідження і такою, що забезпечила отримання здобувачем науково обґрунтованих результатів.

Особливу увагу варто звернути на наступні положення та висновки, сформульовані автором.

Позитивною рисою при обґрунтуванні наукових положень і висновків роботи, що рецензується, є звернення автора до теоретичного аналізу категорії криптовалюти і здійснення з цією метою співвідношення термінів «віртуальні активи», «криптоактиви», «криптовалюта», «віртуальна валюта», «цифрова валюта», «цифрові гроші», «електронні гроші».

Цікавою і корисною з практичної точки зору є пропонована автором наочна схема класифікації грошей і квазі-грошових інструментів у їх співвідношенні з класифікацією криптоактивів, а також визначення характерних ознак криптовалюти як об'єкта цивільних прав і, на їх основі, а також основі технічних характеристик криптовалюти та її господарського призначення, методом виключення співставлення криптовалюти з традиційними групами об'єктів цивільних прав, відомими вітчизняній науці цивільного права, з метою правильної кваліфікації криптовалюти в системі вказаних об'єктів.

На підтримку заслуговує також здійснений автором ґрунтовний порівняльно-правовий аналіз регулювання правового статусу криптовалюти в основних світових юрисдикціях: країнах Європейського Союзу (ЄС) та Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), англо-саксонських країнах

(США, Канаді, Сполученому Королівству Великобританії та Північної Ірландії, Австралії, Новій Зеландії), країнах Співдружності Незалежних Держав (СНД), а також найбільших країнах Азії, Африки та Латинської Америки.

Цікавими також слід визнати висновки, зроблені В.М. Логойдою за результатами цього дослідження. Автором, зокрема, встановлено, що країни по-різному визначають місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав: як законний платіжний засіб, резервна валюта (Сальвадор, ЦАР, «Próspera ZEDE» - офшорна територія Гондурасу); як нефіатний платіжний засіб (цифрові приватні гроші, цифрову валюту) або прирівнюють її до статусу іноземної валюти – ФРН, Ліхтенштейн, Японія, Сингапур, Швейцарська Конфедерація, Ісландія, окремі штати США, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Коста-Рика, Росія, Індія; як фінансовий інструмент (біржовий актив) з функцією засобу обігу – Фінляндія, Норвегія, Швеція, Болгарія, окремі штати США, Венесуела, Австралія; як нематеріальний (віртуальний) актив взаємозамінного характеру з функціями засобу обігу та платежу (квазі-гроші) – Франція; як нематеріальний (віртуальний) актив, з функцією засобу обігу, але без функції засобу платежу – Киргизстан, Таїланд, Бразилія, Аргентина, Куба, Чилі, Гонконг (САР КНР), ПАР; як нематеріальний (віртуальний) актив, обіг якого всередині країни заборонено – Китай, Туреччина, Казахстан, Узбекистан, Непал, Бангладеш, В'єтнам, Колумбія, Болівія; як товар, майнові права, цінні папери або інші об'єкти цивільних прав – Ізраїль, Білорусь, Індонезія, Мексика, окремі штати США, Канада, Нова Зеландія, Тайвань, Ліван, Нігерія тощо.

Заслуговує на підтримку спроба автора надати визначення криптовалюти, яку пропонується внести в законодавство шляхом змін до ст. 192 ЦК України, а саме визначити криптовалюту наступним чином: Криптовалюта - це віртуальний актив (різновид цифрових приватних грошей) з відкритим вихідним кодом, заснований на технології розподіленого реєстру або подібній технології, який не має центрального адміністратора, захищається засобами криптографії та використовується в однорангових (децентралізованих)

віртуальних мережах між їх учасниками та за їх згодою в якості міри вартості та засобів обігу, платежу і збереження вартості.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів наукових досліджень не виявлено.

Оцінка оформлення дисертації. Стиль, форма, зміст рукопису свідчать про професійність дисертанта, схильність до наукового аналізу, вміння використовувати літературні, нормативні джерела, судову практику, формувати на їх основі власні теоретичні і практичні висновки та рекомендації.

У цілому дисертації властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла. Оформлення дисертації та анотації до неї відповідає встановленим вимогам, зокрема затвердженим наказом МОН України №40 від 12.01.2017. Текст анотації відповідає основним положенням дисертаційного дослідження.

Повнота викладу положень дисертації в публікаціях автора. Результати дисертаційного дослідження опубліковані здобувачем в 9 публікаціях, в тому числі:

- публікації в наукових фахових виданнях України (згідно переліку МОН України), в яких опубліковані основні наукові результати дисертації – 3 шт. (Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право - №№63, 65, 66 за 2021 рік);
- публікації (в періодичних наукових виданнях держав, що входять до ОЕСР та ЄС), які додатково відображають наукові результати дисертації – 2 шт. (Visegrad Journal on Human Rights - №2, 4 за 2021 рік);

➤ публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації – 4 шт. (матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Закарпатські правові читання» за 2019, 2020, 2021, 2022 роки).

Вимоги законодавства до кількості наукових публікацій і допустимих наукових видань дотримані. Структура і зміст публікацій відповідають вимогам до публікацій результатів дисертаційних досліджень, що звичайно ставляться. Публікації проведені за географічним критерієм, охоплене правове регулювання статусу криптовалют в основних юрисдикціях / регіонах світу, відображених в дисертації, а саме: Україні, ЄС, ЄАВТ, США та інших англосаксонських країнах, КНР, інших країнах Азії, країнах Латинської Америки, Африки та СНД.

Результати дисертаційного дослідження відображені у наукових публікаціях у повному обсязі, разом з тим слід відзначити швидкий розвиток правового регулювання криптовалют у світі, що потягнуло за собою більшу актуальність остаточного тексту дисертації порівняно з опублікованими матеріалами.

Разом з наведеним вище, дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні і **деякі зауваження та побажання**, котрі об'єктивно властиві будь-яким творчим науковим працям, тим більш присвяченим аналізу таких надзвичайно складних та актуальних дослідницьких питань.

За наслідками ознайомлення з дисертаційним дослідженням слід відзначити наступні дискусійні питання і недоліки роботи:

1. Автор справедливо відзначає (див., зокрема, висновки до розділу 1 - стор. 98 дисертації), що існуюча класифікація грошей як виду рухомих речей є недосконалою, оскільки існування грошей у готівковій та безготівковій формах створює суперечності між ст. 177 ЦК України (яка встановлює систему об'єктів цивільних прав і класифікує гроші в категорії «рід») та ст. 179 ЦК України (яка розглядає рід виключно як об'єкт матеріального світу, тобто відкидає концепцію т. з. «res incorporales», а отже ставить питання щодо обґрунтованості віднесення безготівкових грошей до речей).

У зв'язку з цим здобувач слушно пропонує змінити або одну, або іншу статтю ЦК України з метою техніко-юридичного удосконалення положень закону. У запропонованих автором змінах до законодавства (див. висновки до розділу 3 – стор. 221-223) він надає перевагу віднесенню готівкових і безготівкових грошей до різних видів об'єктів цивільних прав (з віднесенням готівки до речей, а безготівкових грошей – до майнових прав), тобто надає перевагу коригуванню ст. 177 ЦК України.

Такий підхід цілком має право на існування, але автор, як здається, мав би більш повно обґрунтувати, чому саме він вважає неправильним (або недоречним) рецепцію цивільним правом України концепції «*res incorporales*», тобто безтілесної (віртуальної) речі.

Хотілося б при захисті дисертації почути розширений коментар здобувача його позиції з цього питання.

2. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень у чинне законодавство є неоднорідними. З одного боку, надано детальні проекти змін до ст. 177, 192, 533 ЦК України, ст. 198 ГК України, а також зміни до ст. 32, 34 Закону України «Про Національний банк України», ст. 290 ЦПК України, ст. 3685 КК України, ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції», ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (що є позитивним), а з іншого - щодо Законів України «Про платіжні послуги», «Про валюту і валютні операції» та «Про віртуальні активи», на підставі результатів дисертаційного дослідження лише обґрунтовується необхідність комплексних змін, тоді як самих проектів змін до вказаних нормативно-правових актів не пропонується, а отже сутність пропозицій щодо них не розкрита.

3. Дещо суперечливою видається позиція автора стосовно визначення правової природи криптовалют і, відповідно, пошуку їх місця у системі об'єктів цивільних прав.

З одного боку, дисертант стверджує, що «На основі вчення Карла Менгера про благо та аналізу фактичного функціонального використання криптовалюти у практиці суб'єктів приватного права як приватних грошей, альтернативного використанню фіатних валют, помилковими є положення чинного законодавства України, якими криптовалюти класифіковано в якості нематеріального блага виключно з мотивів віртуальної форми існування даного об'єкту цивільних прав. Вказана помилка асоціює з даним об'єктом цивільних прав концептуально непридатний інструментарій захисту таких прав при спробах використання криптовалюти в рамках правочинів щодо придбання товарів, робіт, послуг, надання позик тощо». Спираючись на цю тезу, автор обґрунтовує потребу у зміні відповідних положень чинного цивільного, господарського, фінансово-банківського та іншого законодавства України з віднесенням криптовалюти до об'єкту цивільних прав «інше майно» / підкатегорії «цифрові приватні гроші» (підкреслено мною – Є.Х.).

З іншого боку, ним обґрунтовується відмінність криптовалют від електронних грошей : якщо для електронних грошей характерна наявність централізованого емітента та його зобов'язання по погашенню (викупу) електронних грошей, номінованість в національній (а в майбутньому – і в іноземній) фіатній валюті, обмеженість ареалу використання, наявність грошового забезпечення (не нижче номінальної суми електронних грошей), прозорості операцій тощо, то класичні криптовалюти побудовані на принципах децентралізації, відсутності зобов'язаних по цим операціям осіб, необмеженості ареалу використання, анонімного характеру використання.

Відтак виникає низка питань: «То це гроші чи ні? Чи є терміно-поняття «гроші» родовим стосовно понять «приватні гроші», «електронні гроші» тощо? Чи можуть поняття «приватні гроші» і «електронні гроші» розглядатися як однопорядкові у процесі їхньої класифікації?»

4. З огляду на попереднє зауваження варто також звернути увагу на те, що В.М. Логойда пропонує деталізувати (розширити) перелік об'єктів цивільних прав, що міститься у ст. 177 ЦК України, шляхом внесення змін до

цієї статті з метою класифікації нових фінансово-технологічних явищ. Зокрема, він пропонує включити до згаданої класифікації такий об'єкт цивільних прав як цифрові приватні (нефіатні) гроші, в тому числі й такий їхній підвид як децентралізована віртуальна валюта (криптовалюта), в якості особливої форми грошей. Цей об'єкт пропонується класифікувати в підкатегорії об'єкту цивільних прав «інше майно».

Очевидно, ця класифікація має бути доповнена з урахуванням існування й інших форм грошей. Таке рішення у цьому разі виглядало б цілком логічним і надавало б згаданій класифікації довершеності.

5. Автора можна дорікнути також у перевищенні обсягу роботи.

З одного боку, це, очевидно, стало результатом бажанням автора охопити законодавство якомога більшої кількості країн з метою використання можливостей компаративістського підходу, забезпечити максимальну вичерпність дослідження – і це заслуговує на схвалення.

Проте, з іншого боку, це призвело до надмірно детального викладення низки положень, замість чого доречніше було б зосередитися на загальних питаннях визначення місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав в основних правових системах.

Обсяг роботи в авторських аркушах перевищує встановлений Вимогами до оформлення дисертації (затв. наказом МОН України №40 від 12.01.2017).

Втім, варто відзначити, що згідно п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затв. постановою КМ України №44 від 12.01.2022) з дати набрання чинності вказаним Порядком (27.01.2022) максимальний обсяг основного тексту дисертації встановлюється освітньо-науковою програмою закладу відповідно до специфіки відповідної галузі знань та/або спеціальності.

Оскільки освітньо-науковою програмою ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на момент подання дисертації до захисту максимальний обсяг основного тексту дисертаційних досліджень у галузі знань

08 «Право» не встановлений, формально порушення вимог до оформлення дисертації здобувачем не допущено.

Наведені вище міркування та зауваження мають радше дискусійний характер і не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії в галузі права, її належний рівень.

Дисертаційна робота В.М. Логойди свідчить про теоретичну і практичну значимість проблем, дискусійність розуміння сутності криптовалюти як об'єкту цивільних прав, а також недосконалість низки норм чинного законодавства, що регулюють відносини у цій галузі. Автор доклав чимало зусиль, аби знайти відповіді на питання, що виникають у зв'язку з визначенням юридичної природи криптовалюти та її місця у системі об'єктів цивільних прав, обґрунтувати свою позицію і на такому підґрунті запропонувати аргументовані зміни та доповнення у чинне законодавство. Із завданнями, що перед ними поставали у процесі дослідження, автор впорався цілком успішно, прагнучи досягти нового рівня знань у обраній сфері та переконливо обстоюючи свою наукову позицію, що, власне, і має бути головною метою дослідника у будь-якій науковій творчій праці, зокрема у дисертації, що подається на здобуття наукового ступеню доктора філософії із обраного напрямку дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. За наслідками ознайомлення з дисертаційним дослідженням Логойди Володимира Михайловича на тему: «Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз», представленого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» разовій спеціалізованій вченій раді (ID 462), створеній ДВНЗ «Ужгородський національний університет», слід зробити наступні висновки:

1. Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретної для науки цивільного права задачі – визначення місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав.

2. Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів наукових досліджень не виявлено.

3. Автором опрацьовано значну кількість вітчизняної та закордонної фахової літератури, науково-практичних публікацій, нормативно-правових джерел та прикладів судової практики з теми дисертації. Існуючі в юридичній літературі теоретичні положення, що стосуються досліджуваної теми, були дисертантом належним чином критично проаналізовані та на цій основі зроблені відповідні пропозиції з удосконалення національного законодавства України.

4. Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином знайшли відображення у наукових статтях, що були підготовлені та опубліковані автором дисертації, кількість і якість яких в цілому відповідає чинним вимогам щодо публікацій результатів дисертаційного дослідження.

5. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам, зокрема затвердженим наказом МОН України №40 від 12.01.2017.

З огляду на викладене, вважаю, що дисертація Логойди Володимира Михайловича «Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз» за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає вимогам, встановленим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (затвердженим постановою КМ України №44 від 12.01.2022), «Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» (затвердженим постановою КМ України №261 від 23.03.2016) та «Вимогами до оформлення дисертації» (затвердженими

